

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Назимка Єгора Сергійовича на дисертацію Фіщенка Олександра Віталійовича на тему «Запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми

Забезпечення національної безпеки, охорона прав і свобод людини, захист громадського порядку та протидія організованій злочинності належать до числа першочергових завдань Української держави, особливо в умовах воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія проти України істотно загострила криміногенну ситуацію, спричинила ускладнення безпекового середовища, посилила соціальну напруженість, активізувала незаконний обіг зброї, міграцію населення, ослаблення звичних механізмів контролю в окремих регіонах, що у своїй сукупності створило сприятливі передумови для вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі тих, що мають організований і насильницький характер. За таких обставин проблема запобігання бандитизму набуває не лише кримінально-правового чи кримінологічного, а й загальнодержавного безпекового значення.

Особлива суспільна небезпечність бандитизму полягає в тому, що він посягає одночасно на громадську безпеку, власність, життя і здоров'я людини, нормальне функціонування органів державної влади та загальну стабільність правопорядку. Бандитизм пов'язаний із діяльністю озброєних організованих груп, здатних до вчинення нападів, застосування насильства, використання залякування та створення атмосфери страху. В умовах воєнного стану ці прояви набувають додаткової небезпеки, оскільки поширення зброї, ускладнення оперативної обстановки, переміщення значної кількості осіб, руйнування окремих елементів соціальної інфраструктури та концентрація ресурсів держави на відсічі збройній агресії об'єктивно ускладнюють своєчасне виявлення, припинення та попередження діяльності бандитських формувань.

Актуальність теми дослідження посилюється й тим, що сучасний бандитизм має тенденцію до зміни своїх форм, способів організації та прикриття протиправної діяльності. Такі угруповання можуть діяти більш конспіративно, використовувати воєнну обстановку для маскування

злочинних намірів, незаконно залучати зброю, транспорт, логістичні маршрути, а також користуватися загальним ускладненням контролю над окремими територіями чи соціальними процесами. Це вимагає перегляду традиційних підходів до запобігання бандитизму, посилення міжвідомчої взаємодії, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення, а також вироблення нових організаційно-правових та кримінологічних заходів протидії.

Попри безумовну значущість проблеми, слід визнати, що питання запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні ще не дістало належного комплексного наукового осмислення. У науковій літературі переважно висвітлювалися або загальні проблеми протидії організованих злочинності, або окремі кримінально-правові аспекти відповідальності за бандитизм, тоді як сучасні воєнні реалії істотно змінюють детермінанти цього явища, механізми його прояву та інструменти запобіжного впливу. Недостатньо дослідженими залишаються питання впливу воєнного стану на структуру і динаміку бандитизму, особливості його детермінації, роль незаконного обігу зброї, недоліки у системі превенції, а також напрями вдосконалення законодавства та практики діяльності правоохоронних органів у цій сфері.

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження є безумовно актуальною як з теоретичного, так і з практичного погляду. Її значущість зумовлена потребою у ґрунтовному переосмисленні підходів до запобігання бандитизму в нових безпекових умовах, виявленні чинників, що сприяють існуванню та поширенню цього явища в період воєнного стану, а також у розробленні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності держави та правоохоронних органів у сфері протидії таким кримінальним правопорушенням.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій О. В. Фіщенка відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Робота відповідає сучасним міжнародним та національним стратегічним орієнтирам щодо запобігання кримінальним правопорушенням, удосконалення системи кримінального правосуддя та зміцнення верховенства права й узгоджується з положеннями Кіотської декларації про зміцнення потенціалу у сфері запобігання злочинності та правосуддя (ухваленої на Чотирнадцятому Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, м. Кіото, Японія, 2021 р.), а також Стратегії боротьби з організованою злочинністю, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126. Крім того, дослідження відповідає ключовим завданням, визначеним у

Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як складової сектора безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023), Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок МВС України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 р. № 326), Основних напрямках наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 листопада 2020 р., протокол № 23) та 2025–2029 роки (рішення Вченої ради від 30 грудня 2024 р., протокол № 25).

Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на міжнародних науково-практичних заходах. Вони відображають наукову новизну обраної О. В. Фіщенко.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Дисертація за характером і змістом розглянутих питань є одним із перших монографічних досліджень, у якому реалізовано комплексний кримінологічний підхід до формування засад запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні. У роботі враховано сучасні безпекові виклики, зумовлені збройною агресією проти України, поширенням незаконного обігу зброї, ускладненням криміногенної обстановки та появою додаткових чинників, що сприяють організації й функціонуванню озброєних злочинних груп.

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують, були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни, зокрема:

– розроблено комплексну кримінологічну методiku запобігання бандитизму, яка ґрунтується на кримінологічній характеристиці, що містить кількісні та якісні показники кримінально-протиправних діянь за ст. 257 КК України, причини та умови, які сприяють їх учиненню; кримінологічні ознаки особи-злочинця (учасників озброєної банди) та їх насильницькі поведінкові установки й заходах запобігання на різних кримінологічних рівнях в умовах воєнного стану;

– обґрунтовано, що запобігання бандитизму як однієї з найбільш небезпечних форм насильницької організованої злочинності займає ключове місце в системі забезпечення безпеки України в умовах війни та передбачає реалізацію на стратегічному та оперативному рівнях комплексу кримінологічних заходів, спрямованих на системний кримінологічний аналіз озброєних нападів на основі якого – виявлення й усунення детермінант, що зумовлюють діяльність стійких озброєних груп, викриття та нейтралізацію їх

учасників на стадіях підготовки чи замаху, а також забезпечення безперервного та безпечного руху військових, гуманітарних і цивільних вантажів, охорону військового майна й майна громадян, захист військовослужбовців та інших осіб, що перебувають під загрозою збройних посягань;

– запропоновано комплекс правових, організаційно-управлінських заходів впливу на забезпечення безпеки й запобігання бандитизму в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни на основі формування цілісної системи програмно-стратегічних документів, що включає проєкт Стратегії боротьби з організованою злочинністю в Україні до 2035 року, Комплексний план запобігання кримінальним правопорушенням на 2027–2035 рр., План запобігання бандитизму в областях та інституційне посилення кримінологічної діяльності шляхом створення Управління запобігання кримінальним правопорушенням у структурі центральних органів Національної поліції України;

– розроблено алгоритм (програму) дій працівників оперативних підрозділів поліції щодо запобігання бандитизму на основі стратегії випередження, яка включає встановлення форм кримінологічно значимої поведінки осіб-злочинців, до яких віднесено дії, спрямовані на: цілеспрямоване формування та організацію банди; забезпечення її функціонування, особливо на деокупованих територіях, прифронтових районах; готування або замах вчинення нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб; маскування та приховування кримінальної протиправної поведінки; протидія виявленню та розслідуванню;

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на науково-практичних конференціях. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики запропоновані до впровадження в ряді профільних закладів вищої освіти України. Таким чином, дисертаційне дослідження Фіщенка О. В. виконане на достатньому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист, відповідають всім вимогам щодо здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Фіщенка О. В. не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на

власних суджень автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 102 кримінальних проваджень зареєстрованих в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) за фактом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності учинених працівниками Національної поліції України (ст. 364, 365-2, 366, 366-2, 366-3, 367, 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 КК України) упродовж 2019–2024 рр. (з усіх регіонів країни) та 90 вироків, винесених судами України щодо цих кримінальних правопорушень, а також інших, пов'язаних зі службовою злочинністю в правоохоронних органах України зокрема, передбачених ст. 371-376 КК України; результати опитувань (серед 179 респондентів – 37 прокурорів, 56 детективів та 86 представників громадськості); аналітичні звіти та узагальнення Офісу Генерального прокурора, ДБР, СБУ, ДВБ Національної поліції України, НАЗК, Державної судової адміністрації України та ряду громадських організацій («Центр протидії корупції», «Transparency International», «Стопкор»). Під час збору та узагальнення матеріалів практики і визначення ключових аспектів обраної тематики дослідження використовувався й особистий досвід роботи автора в ДБР.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Використання методологічного підходу забезпечило обґрунтованість та достовірність результатів наукового пошуку. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові і спеціальні методи пізнання, зокрема: *діалектичний* – для аналізу організованої, корисливо-насильницької злочинності, її суспільної небезпечності за умов воєнного стану та запобігання як цілісної теоретико-праксеологічної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–3); *історико-правовий* використано під час розкриття генезису кримінально-правового розвитку відповідальності за бандитизм, теоретичних досліджень й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.2); *формально-логічний* – слугував основою для визначення бандитизму як об'єкту кримінологічного дослідження, зокрема систематизації наукових підходів до правового визначення бандитизму та його юридичних ознак (підрозділ 1.2), формування кримінологічної характеристики такого кримінального протиправного діяння за умов воєнного стану (розділ 2), а також розробки заходів запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 3.1, 3.2); *порівняльно-правовий* – для узагальнення зарубіжних практик запобігання бандитизму, а також оцінки можливостей їх впровадження до вітчизняної правоохоронної діяльності

(підрозділи 1.3, 3.2); *логіко-юридичний* – дозволив структурувати висновки, сприяв формуванню цілісної системи програмно-стратегічних документів у контексті досліджуваної проблематики (підрозділ 1.2, 3.1); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – застосовані для вивчення думок респондентів щодо проблематики дослідження та оцінки ефективності заходів запобігання (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1–3.2); *статистичний* – використовувався під час опрацювання офіційної статистичної інформації, аналізу зібраних даних, емпіричних даних із подальшою кількісною та якісною обробкою й інтерпретацією (підрозділи 2.1–2.3, 3.2).

Методологічні підвалини дослідження забезпечили раціональне поєднання емпіричних та теоретичних методів. Адже перші є ефективними знаряддями отримання й підтвердження лише фактичної інформації (тобто такої, що пов'язана з конкретними ситуаціями, подіями, обставинами тощо). Для обґрунтування ж загальних положень чи висновків застосовано інструментарій теоретико-критичного аналізу, що базується на закономірних принципах побудови аргументаційних процедур. Тим самим окреслено принципівий характер висновків, який неможливо обґрунтувати виключно емпіричними спостереженнями діяльності Національної поліції України чи шляхом статистичних досліджень.

Проведене дослідження дозволило автору отримати нові результати у вигляді наукових висновків щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції з обґрунтуванням на основі проведеного дослідження найбільш ефективних шляхів удосконалення діяльності окремих державних інституцій.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових розробок кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням (акт Національної академії внутрішніх справ від 19.01.2025 р. № 15-НД);

– *практичній діяльності правоохоронних органів України* – з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій (лист Департаменту карного розшуку Національної поліції України від 23.02.2026 № 26194-2026);

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності, а також під час проведення різних видів занять за відповідними дисциплінами в системі підвищення кваліфікації працівників оперативних підрозділів, превентивної діяльності Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 19.01.2025 р. № 14-ОП).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (255 найменувань на 25 сторінках) та трьох додатків на 11 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 263 сторінки, із них основний текст дисертації – 213 сторінок.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, у якому відповідно до поставленої мети й визначених завдань здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку кримінологічної науки й практики запобігання злочинності. Усі розділи роботи є логічно взаємопов'язаними, послідовно розкривають предмет дослідження та відображають головну ідею дисертації, яка полягає у формуванні сучасного наукового підходу до запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні.

Тут варто наголосити, що умови воєнного стану істотно вплинули на криміногенну ситуацію в державі, зумовивши зростання рівня суспільної небезпеки організованих насильницьких проявів, поширення незаконного обігу зброї, ускладнення оперативної обстановки, ослаблення окремих соціально-контрольних механізмів, а також появу додаткових чинників, що сприяють організації та діяльності озброєних злочинних угруповань. За таких обставин виникла нагальна потреба в оновленні наукових підходів і розробленні нових запобіжних стратегій, які б ураховували специфіку бандитизму в період воєнного стану, сучасні безпекові виклики та потреби вдосконалення правозастосовної діяльності.

У зв'язку із цим автором теоретично узагальнено та розв'язано важливе наукове завдання, що полягає у формуванні кримінологічних засад запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні, з урахуванням змін у структурі злочинної діяльності, особливостей детермінації цього явища, а також необхідності підвищення ефективності загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів запобіжного впливу.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, а його вивчення дає підстави для висновку про належний науковий рівень одержаних результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практичні рекомендації є змістовними, обґрунтованими й такими, що повною мірою розкривають предмет дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані Фіщенком Олександром Віталійовичем результати дисертаційного дослідження щодо запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні рекомендуються до використання у діяльності закладів вищої освіти, у науково-дослідній роботі установ та організацій, а також науковцями й дослідниками під час підготовки наукових статей, монографій та планування подальших досліджень за відповідним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу Р. А. Вовченка, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У вступі дисертації автор обґрунтовує наукову новизну через категорії «комплексна кримінологічна методика запобігання бандитизму», «праксеологічні завдання», «стратегія випередження» та інші споріднені конструкції. Такий підхід є цікавим і свідчить про прагнення здобувача до методологічного оновлення дослідження, однак окремі з наведених термінів потребують чіткішого змістовного розмежування (с. 15–25; висновки, с. 221–227). Зокрема, доцільно було б точніше показати, у чому саме полягає відмінність між кримінологічною методикою, програмою дій оперативних підрозділів та системою спеціально-кримінологічних заходів, аби уникнути певного термінологічного накладання між науково-теоретичним, організаційним і прикладним рівнями дослідження.

2. У підрозділі 2.1 дисертації наведено низку кількісних показників, які характеризують сучасний стан та тенденції бандитизму в умовах воєнного стану, зокрема щодо кількості виявлених випадків, рівня латентності, частоти застосування вогнепальної зброї, тяжкості наслідків та структури потерпілих (с. 101–119). Загалом такий підхід заслуговує на схвалення, однак окремого уточнення потребує методика розрахунку деяких відносних показників, насамперед рівня латентності бандитизму. З огляду на особливу складність фіксації прихованих проявів організованої озброєної злочинності, більш детальне пояснення способу одержання таких даних посилює б переконливість статистико-кримінологічного блоку роботи.

3. У підрозділі 2.3 позитивно оцінюється спроба автора поглибити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють бандитські напади, зокрема шляхом виокремлення соціально-демографічних, морально-психологічних та поведінкових ознак, а також поділу таких осіб на ситуаційних, нестійких, кримінальних і професійних (с. 143–168). Водночас така типологізація потребує додаткового пояснення з точки зору критеріїв віднесення конкретних осіб до кожного із зазначених типів, а також їх практичного значення для побудови запобіжних заходів. Більш чітко

розмежування між цими типами могло б посилити прикладну цінність запропонованої характеристики.

4. У третьому розділі дисертації заслуговує на увагу запропонований автором алгоритм дій оперативних підрозділів поліції щодо запобігання бандитизму на основі стратегії випередження (підрозділ 3.2, с. 197). Разом із тим доцільно було б ширше висвітлити межі застосування такого підходу в контексті співвідношення оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та гарантій прав людини. Зокрема, додаткової аргументації потребує питання, яким чином запропоновані форми раннього втручання на стадіях готування чи замаху мають узгоджуватися з вимогами законності, недопущенням надмірного втручання у права особи та процесуальними стандартами допустимості доказів.

5. У роботі слушно приділено увагу зарубіжним превентивним підходам, таким як community policing, situational crime prevention, broken windows theory та spatial prevention, а також запропоновано шляхи їх упровадження в українських умовах (підрозділ 1.3, с. 76–95; підрозділ 3.1, с. 174–196). Водночас у дисертації доцільно було б ширше розкрити не лише потенціал цих моделей, а й їх можливі обмеження в умовах війни, зокрема на деокупованих і прифронтових територіях, де безпекова ситуація є нестабільною, а звичайні механізми взаємодії поліції та громади можуть функціонувати інакше, ніж у мирний час. Таке уточнення посилило б реалістичність і збалансованість запропонованих рекомендацій.

Висловлені зауваження мають переважно уточнювальний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони спрямовані на запрошення автора до наукової дискусії та можуть бути враховані у подальшій науковій розробці проблематики запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій здобувача фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Фіщенка Олександра Віталійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Фіщенка Олександра Віталійовича на тему «Запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що мають наукову новизну та істотне значення для розвитку кримінологічної науки і практики запобігання злочинності. У роботі визначено підходи до розв'язання важливих

теоретичних і прикладних завдань, пов'язаних із запобіганням бандитизму в умовах воєнного стану, виявленням його детермінант, удосконаленням системи запобіжного впливу та підвищенням ефективності протидії організованим насильницьким проявам в Україні.

2. Дисертація «Запобігання бандитизму в умовах воєнного стану в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Фіщенко Олександр Віталійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Єгор НАЗИМКО